

Tania Ørum

Hvor er vi så henne?

- om postmodernisme og feminisme

Postmodernisme er et vidt begreb, ligeså vagt i omridset som det er hyppigt i anvendelse: Det, den ene skribent beskriver som postmoderne, opfattes af en anden som en senere fase af modernismen. Ordet dækker ikke samme fænomener i de forskellige kunstarter, og de »postmoderne« tendenser slår heller ikke samtidigt igennem i kunstarterne: I litteraturen, billedkunsten og musikken kan de siges at starte i 1960'erne,¹ mens arkitekturen – som senere nærmest er blevet postmodernismens flagskib – først for alvor følger efter i 70'erne og 80'erne. Uden for kunstarterne er der forskellige postmoderne tendenser i videnskaben, i filosofien, sociologien, teologien, naturvidenskaberne o.s.v. Nogle taler om postmoderne politik, post-politik, post-feminisme, andre taler om »det postmoderne« som en mere omfattende tilstand: en æra, vi befinder os i, *efter* det moderne projekt med dets begreber om frigørelse, oplysning og fremskridt er brudt sammen og har efterladt os i ruinerne af sammenstyrtede værdier eller på museet blandt lutter sætstykker eller klicheer fra forgangne tider.

Begrebet postmodernisme har også forskellig udviklingshistorie og afgrænsning i forskellige lande: Som Andreas Huyssen har beskrevet det,² synes begrebet at være dukket op i Amerika for først senere at blive taget op i de europæiske lande, hvor de temaer, der nu opfattes som postmoderne, ellers er blevet beskrevet under etiketten »modernitet«. I de senere år har der været en livlig udveksling af begreber, teorier og diskussionstemaer mellem Europa, især Frankrig, og USA: Mens amerikanerne i hobetal valfarter til Paris som den postmoderne teoris hovedstad, drager franske teoretikere og filosoffer på turistrejse til det Amerika, der anskues som den virkeliggjorte postmodernismes eksotiske land.

Jeg skal ikke her forsøge at udrede trådene i de komplicerede diskussioner om det postmodernes status og karakter, endsige gøre mig klog på, hvad postmodernisme eller det postmoderne *er*. Jeg bruger ordet »postmoderne« i en løsere betydning til at betegne en række skift i holdninger, teoretiske indfaldsvinkler, politiske og kunstneriske strategier, som er indtrådt i løbet af de seneste 15 år eller så.³

Det, der interesserer mig her, er, hvordan disse skift i tankemønstre forholder sig til de feministiske positioner. Og for at kunne sige noget om det, bliver jeg nødt til at springe hen over ikke blot de finere nuancer i diskussionen af det postmoderne, men over hele teoretiske kontinenter i et halsbrækkende forsøg på at trække feltet mellem de postmoderne og de feministiske positioner op i grove træk. Min pointe er, at de feministiske positioner har mere til fælles med de postmoderne end med de traditionelle fortolkninger, men at de postmoderne teorier også stiller kvindeforskere over for nogle grundlæggende problemer, som må tages op til overvejelse.

Kritikken som spændetrøje

Den postmoderne situation opleves bredt som en tilstand af desintegration, fragmentering og desorientering. Fornemmelsen af en tabt orden og et sammenbrud i de faste værdier var som bekendt allerede pinagtigt nærværende for de tidlige generationer af modernister – det er netop oplevelsen af det umulige i at genoprette nogen form for universel orden, der markerer modernismen som »tragisk« eller heroisk«. De postmoderne udviklingstendenser har yderligere accelereret denne opløsningsproces og udbredt den til alle områder af livet, tænkningen, kunsten og videnskaben. Men samtidig har de postmoderne stort set opgivet modernismens tragiske holdning og accepteret tingenes fragmenterede tilstand som netop: Tingenes tilstand, det moderne livs uomgængelige vilkår.

Med et citat fra musikeren og filmskaberens David Byrne, som i den bog, der ledsager hans film »True Stories«, siger: »For years we have been taught not to like things. Finally somebody said it was OK to like things. This was a great relief. It was getting hard to go around not liking everything«. ⁴

Her anskues det som en lettelse at slippe ud af den kritiske eller oppositionelle position – hvadenten det nu er finkulturens kritiske holdning til massekulturen, ventrefløjens kritiske holdning til det borgerlige samfund eller feministernes kritiske holdning til den patriarkalske kultur. En udvej fra fastlagte holdningsmønstre, der er blevet en spændetrøje, er stivnet i en vanemæssig modvilje: Kritik som en art paranoia. Byrne siger, at i sin film og bog bestræber han sig på at lære sig at sætte pris på alle mulige slags mennesker og holdninger, d.v.s. acceptere en mangfoldighed af synspunkter uden nødvendigvis at mærke dem som gode *eller* onde, sande *eller* falske.

Måske er det et lignende blik, mange unge kvinder idag kaster på

feminismen? Et blik, der ser feminismen som en form for paranoia, man må ud af. Her kan man f.eks. erindre sig, at en radikalfeminist som den amerikanske teolog Mary Daly beskrev sin forskningsmetode i bogen »Gyn/ecology« som »positiv paranoia.«⁵ En sådan paranoia kan utvivlsomt være både begrundet og nødvendig – sådan har jeg selv oplevet det på min krop i kvindebevægelsens start. Men idag, hvor der forlængst er gået sprækker i den traditionelle kvindelighed og mandlighed, så de ikke længere kan holde sammen som troværdige sammenhængende billeder eller positioner, har de unge kvinder måske ret i, at vi skulle se at komme ud over paranoiaen og begynde at »like things«: Lege med kønsforskellens skiftende muligheder og i det hele taget udforske og nyde forskelle (blandt kvinder såvel som mænd), i stedet for at insistere på ligheden – i hvert fald (som så ofte) ligheden forstået som enshed, den nivellerende, dødbringende modulagtige enshed i det moderne massesamfund, den postmoderne arkitektur f.eks. vender sig mod i den moderne internationale stil.

His Master's Voice

Det ideal om sammenhæng, orden, hierarki, et stabilt centralperspektiv, en marxistisk kritiker som Georg Lukács stadig bebrejdende – omend noget anakronistisk – kunne foreholde de samtidige modernister, er næppe gangbart idag. Ganske vist kan postmoderne kunst og teori med en vis nostalgi citere før-moderne eller endog tidlige modernistiske værker (der nu virker ganske klassiske og velordnede), men en sådan orden kan kun optræde i citationstegn eller i form af pastiche, eller måske som en skrøbelig og lokal orden, der momentant kan lukke det foruroligende udsyn til den heterogene, multiple, kaotiske og decentrerede verden, vi lever i.

Med sine anfægtelser af det mandlige/patriarkalske grundsyn, der er indlejret i de traditionelle begreber om orden og hierarki, har feminismen givetvis været med til at fremskynde denne desintegrationsproces og nedbryde forestillingerne om et enheds- eller centralperspektiv. Kvinder har sammen med et kor af andre (bl.a. etniske og subkulturelle) stemmer talt fra de marginale positioner, krævet rum for en mangfoldighed af synsvinkler og dermed undermineret det mandlige-hvide-vestlige monopol på Sandhed, objektivitet og viden.

I postmoderne teori er begreber som Sandhed, objektivitet og viden blevet delegitimeret som henhørende til en »herredømmediskurs« – et forsøg på at oprette et meta-sprog, der har magt til at definere, hvad der er virkeligt og fornuftigt, og dermed gør krav på at levere fortolkningsnøglen til andre former for diskurs, udsige sand-

heden om andre slags tale. Denne form for herredømmediskurs er (af den franske filosof Jacques Derrida) blevet beskrevet som en del af en vestlig metafysisk tradition, vi måske ikke kan træde ud af, men som ikke desto mindre kan dekonstrueres, og i hvis sprækker andre betydninger kan opfindes og indskrives.⁶

Feminister hører næppe til blandt dem, der nostalgisk længes efter at lægge øre til »His Master's Voice« eller ønsker at fastholde en social og symbolsk orden baseret på den slags fallisk herredømme. Tværtimod kan man opfatte feminismen – eller i det mindste nogle versioner af feminismen – netop som et forsøg på at dekonstruere den vestlige kulturtraditions hierarkiske orden, vende op og ned på traditionelle definitioner og åbne sprækker i diskurserne, hvor andre betydninger kan opstå.

I den postmoderne tilstand er »De Store Fortællinger« brudt sammen – de fortællinger, der har struktureret Vestens kulturtradition for os ved at berette om Gud, videnskabens og oplysningens fremmarch, fremskridtet. Men det kan næppe heller begrædes syndeligt af feminister, eftersom kvinder for det meste har været fraværende eller marginale i disse versioner af kulturhistorien. Den postmoderne opfattelse, at kun lokale og subjektive fortællinger, »små historier«, er mulige, efter at de store universelle fortællinger om skæbne og herredømme er krakeleret, forekommer langt mere forenelig med feministiske forestillinger om det politiske (»personal politics«) og med feministers stadige spørgsmål til den talendes subjektive position. Historisk kan man også hævde, at de små, lokale eller personlige fortællinger har passet bedst til kvinders perspektiv på tilværelsen.

Feministerne, fremskridtet og magten

Nu er feminister jo nødvendigvis også indbefattet i den vestlige verdens symbolske orden og kulturhistorie, og har som sådan også tænkt og talt og handlet inden for de store fortællingers mønstre. Kvindebevægelsen tilhører, sammen med andre revolutionære bevægelser, en af den moderne periodes store narrative figurer: Den, der beskriver bevægelsen fra undertrykkelse til frigørelse, fra afmagt til magt. En figur, der falder ind under det almindelige begreb om *fremskridt*. Forestillingen om fremskridtet er imidlertid et af de tankemønstre, som er blevet mest grundigt undermineret i den postmoderne æra:

»Fremskridt« forudsætter en lineær udvikling – f.eks. fra den »mørke« middelalder til et oplyst, rationelt planlagt moderne samfund – som virker mindre troværdig idag. Ikke blot forekommer enstregede udviklingsforløb, baseret på sikker viden om årsag og virkning,

mindre overbevisende som forklaringsmodeller idag både inden for human- og naturvidenskaberne, men selve forestillingen om en styrende fornuft, der behersker udviklingen frem mod stadig bedre tider, er i vidt omfang styrtet sammen under vægten af eksempler på »fremskridtets« destruktive virkninger: Hvordan f.eks. revolutionære frigørelsesbevægelser har udviklet sig til totalitære stater, hvor »planøkonomien« producerer stadig mere stagnation, og »frigørelsen« vender sig til tyranni, eller hvordan de såkaldt »højudviklede« landes teknologiske »fremskridt« er gået hånd i hånd med undergravningen af det globale naturgrundlag.

Hvis fornuftens rationelle kontrol er svær at skelne fra den blinde destruktion, og de bevidste intentioner om frigørelse og retfærdighed ofte synes at føre til katastrofale eller undertrykkende resultater, kan vi åbenbart ikke fæste samme lid til den menneskelige bevidstheds evne til at oplyse, styre og beherske, som man kunne i begyndelse af den Oplysningstid, vi måske i øjeblikket nærmer os afslutningen på.

Selv fra feminismens »lille« perspektiv er fremskridt og frigørelse blevet vanskelige begreber. Det er vel de færreste feminister, der vil mene, at den »kvindefrigørelse«, de feministiske bevægelser har kæmpet for i mere end 200 år, har gjort livet afgørende lettere eller lykkeligere for kvinder? Snarere føler de fleste vel idag, at resultaterne af de sidste 20 års nye feministiske bølge ikke helt står mål med de hede forhåbninger, vi gjorde os i de første euforiske år af kvindebewægelsen. Vi har ganske vist vundet et vist ligestillingsmæssigt terræn over for mændene, og undervejs er de faste kønsskel gået i opløsning, men den øgede tvang til lønarbejde og opløsningen af familie og lokalsamfund er næppe noget at juble over.

Det forekommer mig, at det måske er på tide, feminister tager de begreber om »fremskridt« og »frigørelse«, vi har overtaget fra det 19. århundredes arsenal af tankemønstre, op til fornyet overvejelse under indtryk af de postmoderne diskussioner. Og sammen med dem kunne vi passende overveje vores begreber om magt og afmagt:

Den franske sociolog Jean Baudrillard har fremsat den tanke, at kvinder bevæger sig ind på et mandligt defineret felt, hvor de ikke kan vinde, når de indlader sig på at kæmpe med mændene om magten. Dermed accepterer de mandlige forestillinger om en fallisk magt, som netop er afhængige af et kvindeligt publikum, der tager denne magt alvorligt. Måske har feminister ved at overtage fortællingerne om »magt« og »afmagt« uafvidende opforstørret den formodede maskuline magt? I stedet for, som Baudrillard foreslår, at underminere den ved hjælp af den »kvindelige« forførelse?²⁷ I en nylig artikel har den danske psykolog og kvindeforsker Birthe Knizek skitseret, hvordan

Baudrillard's tanker kan inspirere til nye tolkninger:

Knizeks forskning beskæftiger sig bl.a. med hysteriske kvinder, der af feminister traditionelt er blevet opfattet som prototyper på kvinden som afmægtig offer for mandlig autoritet. Knizek bruger nu Baudrillard's begreber til at vende om på denne faste tolkning: De hysteriske symptomer har, siger hun, ændret sig meget i løbet af sygdommens lange historie. Hver gang lægerne netop mente at have magt over lidelsen, skiftede hysterikerne symptomer, så de formodede mandlige autoriteter stod tilbage med den frustrerende indsigt i deres egen manglende viden og magt. Hysterikerne, der repræsenterer kvindelighed og ikke-viden, udfordrer således til stadighed den mandlige magt og viden og placerer sig forførende på netop det punkt, de skiftende vidensmodeller ikke kan få fat på.⁸

Virkelighed og billede, original og kopi – fallokratens problem?

Problemet med forestillingerne om »undertrykkelse« og »frigørelse« er også, at de opererer inden for et tankemønster – endnu en gennemgående figur i den moderne epoke – hvor det skjulte, underliggende, dybe ses som det egentlige og ægte, mens overfladen, det umiddelbart synlige ses som falsk, forvrænget, bedragerisk. Det er et tankemønster, vi kender i mange udgaver: Bag fremtrædelsesformerne gælder det om at afdække de egentlige årsagssammenhænge, bag den manipulerende bevidsthedsindustri's forlorenhed skjuler sig det ægte folke-dyb, under årtusinders lag af patriarkalsk forvrængning søger vi en autentisk kvindelighed.....

En sådan tankegang forudsætter endnu en gang en fornuft, der kan skelne mellem det tilsyneladende og det egentlige – og således gør krav på Sandhed, objektivitet og viden. Ligesom den henviser til en oplyst idealtilstand, for enden af fremskridtet, hvor det undertrykte og fortrængte frit kan komme frem i lyset, hvor det ubevidste så formentlig er afskaffet til fordel for en (utroværdig) fuldt bevidst beherskelse, og en »egentlig«, og »naturlig« eller »autentisk« harmoni er tilvejebragt. For de postmoderne er problemet imidlertid netop, ud fra hvilke kriterier man kan skelne mellem, hvad der er autentisk, og hvad der er simuleret, mellem original og kopi, mellem facts og fiktion, mellem virkelighed og billede, hvis herredømmediskurserne om den bevidste beherskelse af Sandhed, objektivitet og viden ikke længere står til troende?

I en postmoderne verden gennemtrængt af massemediernes flimrende strøm af billeder og ord forekommer skellet mellem virkelighed og billede f.eks. ikke så sikkert: Genkender vi det, vi ser i fjernsynet,

udfra vores erfaringer med det »virkelige« liv? Eller er det omvendt? Store dele af vores virkelighedsbillede er jo allerede stykket sammen fra massemedierne: Vores viden om verden omkring os stammer i høj grad fra pressens og de elektroniske mediers beretninger; ferierejsernes fremmede lande ligner »sig selv« fra de billeder, vi har set på film og TV; mange børn ser sandsynligvis køer, grise og natur på bøgerne og fjernsynets billeder eller i Zoos og Frilandsmuseets simulerede bondegårdskulisser, før de ser dem i »virkeligheden«. Billeder bliver forlæg for virkeligheden, og »virkelige« steder, personer og begivenheder virker ofte som en bleg kopi af de flotte farvefilm, poserende mediefigurer og iscenesatte reportager.

Vi lever i en verden, hvor lag på lag af billeder og ord er overlejret oven i hinanden, så det ikke er muligt at skimte nogen bund: Nogen »original« bag kopierne eller nogen »autentisk« faktisk virkelighed bag de redigerede fortællinger. Og denne usikkerhed gælder ikke kun udadtil, men også indadtil: Er Coca-Cola reklamerne f.eks. en efterligning af vores drømme? Eller iscenesætter vi vores drømme om lykken, kærligheden og livet udfra litteraturens, Hollywood-filmenes og reklamernes skabelonmodeller?

Det, vi kalder »virkeligheden«, har altid allerede fortalt form: Vi kan kun beskrive det »virkelige« gennem ord og billeder, og vores oplevelser, ord og billeder er uundgåeligt indskrevet i de foreliggende sproglige konventioner og kulturhistoriens mange lag af fortolkninger. Det er en del af en generel *repræsentations*problematik, som vedrører selve betydningsdannelsen og har mange dimensioner. Spørgsmålet om, hvordan noget kan repræsentere noget andet, stå for noget andet eller betegne det, er et gammelt spørgsmål, som bl.a. kendes fra diskussionerne om form og indhold og forholdet mellem tegn og virkelighed. Det har længe været almindeligt anerkendt, at ordene ikke sådan dækker virkeligheden, at betydning opbygges i sproget som et system af forskelle og ligheder, og at referencen til et givet »indhold« i »virkeligheden« er usikker. Men i den postmoderne tænkning skærpes denne problematik til en akut tvivl om repræsentationsforhold i det hele taget. Tvivlen rammer ikke blot forholdet mellem billede og virkelighed og rejser spørgsmålet om, hvorvidt ordene og forestillingsmønstrene griber noget reelt eller tværtimod konstruerer realiteten i bestemte former. Den gælder f.eks. også forestillingerne om politisk repræsentation: Giver det mening idag (som Baudrillard har spurgt⁹), når politikerne henviser til, at de repræsenterer masserne? Eller tænk blot på Reagan. Repræsenterer han det amerikanske folk, når han rejser til Moskva, eller er han i gang med endnu en gennemspilning af en af sine B-film?

Hvis virkeligheden altid allerede har fortalt form – som vores dages medieverden så eftertrykkeligt gør opmærksom på – betyder det bl.a., at det ikke er muligt at drage noget absolut skel mellem på den ene side de retoriske og narrative strategier, vi er vant til at forbinde med skønlitteraturen, og faktuelle udsagn eller sagprosa på den anden side – deraf også de postmodernes interesse for det sproglige og æstetiske. Også de tilsyneladende »saglige« udsagn – videnskabens eller filosofiens metasprog – betjener sig uvægerligt af sproglige og narrative virkemidler og er farvet af det talende subjekts position.

I en sådan fortalt virkelighed, hvor De Store Fortællinger har mistet deres autoritet og er rykket ned i den uoverskuelige vrimmel af historier, der kan fortælles om verden, uden at nogen enkelt version kan gøre krav på at være den endelige, originale eller sande, er det futilt at søge efter det »autentiske« (f.eks. en »autentisk« kvindelighed ubesmittet af de patriarkalske kulturtraditioner) eller at forsøge at stable et nyt metasprog på benene, der påstår at vide bedre (f.eks. hvordan det *virkelig* forholder sig med forskellen på kønnene). I stedet må vi mere beskedent nøjes med at undersøge og genfortolke de gamle fortællinger og udkaste nye versioner.

Udfra de postmoderne forståelsesrammer må kvindeforskningen således give afkald på at definere en kvindelig essens og repræsentere sandheden om kønnet – og dermed kommer den måske også til at undergrave sine egen position ved at kaste tvivl over, hvad præfixet så egentlig står for i *kvindeforskning*. Hvis der er gået sprækker i de traditionelle forestillinger om, at »en mand er en mand, og en kvinde er en kvinde«, og de faste kønsskel synes at opløse sig i modstridende billeder, hvad er det da, der karakteriserer forskningen som kvindelig? Og hvis den enkelte kvinde ikke kan gøre krav på at repræsentere kønnet som helhed, hvad er det så, der forener kvinders forskning til et fælles projekt, som kan kaldes kvindeforskning?

Men hvis de postmoderne overvejelser således truer med at undergrave kvindeforskningens grundlag, imødekommer de til gengæld andre dele af den feministiske tænkning. Fra feministisk side har man jo ofte hævdet, at den herskende virkelighedsopfattelse, fremstillings- og argumentationsform i vores kultur allerede på forhånd er fastlagt udfra maskuline præmisser, som marginaliserer kvinder og gør det vanskeligt for dem at komme til orde.

Og noget tilsvarende er det netop, en postmoderne filosof som Jean-François Lyotard hævder, når han siger, at »Kvindernes kamp handler om ødelæggelsen af meta-sprogene«, eftersom »et sådant metasprog allerede er maskulinitetens sprog i den vestlige, og især græske, forstand.« Filosofien er, siger han, »fallokratens hemmelige sam-

mensvorne. For filosofien er ikke nogen tilfældig disciplin. Den er en søgen efter en konstituerende orden, som giver mening til verden, samfundet og diskursen. Filosofien er vestens galskab og ophører aldrig med at underskrive sin jagt på viden og politik i Sandhedens og det Godes navn. Ved specifikt at overveje *spørgsmålet* om mænds forhold til kvinder, sender filosofien (eller dens samtidige positivistiske travestier, sociologien, antropologien etc.) os i retning af et *svar*. Men dette svar forudsætter allerede *konstitueringen*... af dette forhold, og dermed de termer der sættes i forhold til hinanden, »mand« og »kvinde«. ¹⁰

Kønnet som sproglig konstruktion

I en fortalt virkelighed bliver det vigtigt at undersøge fortællingernes sproglige og narrative opbygning. Når de postmoderne teoretikere vender sig mod sproget og fortællingerne, finder de – som Lyotard – ikke blot de samme mønstre og figurer, feminister har fremhævet (hvad der måske ikke er så overraskende, eftersom disse mønstre er genkommende i kulturtraditionen) – de tolker dem også, på linie med feministerne, som falliske konstruktioner. Ligesom kvindeforskerne har de postmoderne således bemærket sig, hvorledes kønsforskellen benyttes som en grundlæggende metafor i den vestlige kulturtradition. De binære poler i sproget og tænkningen, som er karakteristiske for den vestlige kultur, kan på velkendt vis indrangeres under kønne, så vi får to modsatte kolonner:

<i>Mand</i>	<i>Kvinde</i>
kultur	natur
rationelt	irrationelt
hovede	krop
finkultur	massekultur ¹¹
den symbolske verden	det anderledes, afvigende, andet

o.s.v. – enhver kan selv fortsætte listen i det uendelige.

Mens nogle feminister har søgt at argumentere imod denne fordeling af kønsmærkede træk på et empirisk og naturalistisk grundlag (d.v.s. ved at påpege, at kvinder »i virkeligheden« slet ikke er sådan), har de postmoderne tænkere (og andre, især fransk-inspirerede, feminister) først og fremmest set det som et spørgsmål om distribution af betydninger inden for en symbolsk orden: Oprettelsen af en fallokra-tisk skrive- og tænkemåde, et metasprog, som Lyotard beskriver det.

På lignende vis har Derrida i sine læsninger af vestlige filosofiske

tekster fremhævet, at denne tendens til at tænke i binære modsætningspar er en del af kulturtraditionens *fallogocentrisme* (d.v.s. centring omkring fallos og ordet, logos). Opdelingen i *det ene* (den mandlige pol) over for *det andet* (den kvindelige pol) er altid hierarkisk: »Det ene« kan kun definere sig ud fra modsætningen til »det andet«, men søger samtidig at underordne sig »det andet« og stemple det som afvigende, forkert og underordnet. Derrida har beskrevet det som en indbygget *supplementslogik* i den vestlige tænkemåde, hvorved bestemte ting defineres som marginale, irrelevante eller supplementære, blot for ved nærmere læsning at vise sig at være af central betydning for hovedargumentationen. På den måde er alle de negative termer, det foruroligende, anderledes, forskellige o.s.v., blevet forskudt til den kvindelige position som en forudsætning for at konstruere en sammenhængende enhedsidentitet på den mandlige position. Forestillingen om en stabil identitet – det metafysiske »jeg«, der kan beherske virkeligheden i kraft af sin bevidsthed, fornuft og viden – er således en fallisk konstruktion, baseret på fallos som værditegn. Når det kommer til stykket, lader de binære poler (med kønsforskellen som grundbillede) sig alligevel ikke holde på plads: Den term, der skydes til side som underordnet (kvinde), vender uformodet tilbage som central for afgrænsningen af den overordnede term (mand), som Derrida har iagttaget. Kvinden og kønnet bliver en gåde, den mandlige viden ikke kan løse, en stadigt forførende og evigt undvigende kimære, der undergraver den symbolske orden, det maskuline subjekt søger at oprette, og får de faste betydninger til at skride. De sproglige termer er mangetydige, meningen glider og glipper: Den tilsigtede betydning lader sig læse på utilsigtede måder, fortællelser, tavsheder og misforståelser taler deres eget sprog.

Det er i samme ånd, man skal forstå psykoanalytikeren Jacques Lacans berømte eller berygtede udtalelse om, at »Kvinden eksisterer ikke«: Der eksisterer nok kvinder, mennesker med kvindelig krop, men Kvinden med stort K og i bestemt form, det »evigt kvindelige« er en kulturel og sproglig konstruktion.

»Det er næsten ligeså absurd at tro, at man er en kvinde, som at tro, man er en mand«, har psykoanalytikeren og semiotikeren Julia Kristeva udtalt i et interview. »Næsten«, siger hun, fordi hun mener, konstruktionen »kvinde« er tilstrækkeligt social virksom til, at kvinder kan blive nødt til at sætte sig til modværge som køn mod en diskrimination, der rammer på kønnet – også selv om man er klar over det fiktive i de traditionelle kønspoler.

Kristeva mener imidlertid ikke, det er tilfældigt, kvinder er blevet placeret på den negative position i den symbolske orden: Eftersom

kvinder kan føde børn, balancerer de mere prekært på den usikre tærskel mellem natur og kultur, som forestillingen om en sikker (maskulin) identitet netop skal holde styr på. I moderskabet er kvinden spaltet mellem at være led i en blind biologisk reproduktionskæde og et kulturelt subjekt, og derfor har hun mere direkte adgang til – og ses også som legemliggørelse af – identitetens spaltede og usikre grundlag.¹²

Ikke handicap, men privilegium at være kvinde?

Hvis postmoderne teori opfatter subjektet som fundamentalt spaltet og fragmenteret; hvis kroppen opfattes ikke som en naturlig enhed, men som et patchwork af heterogene betydninger; hvis mening ses som noget, der uafbrudt skrider og bryder sammen; hvis vi som talende kroppe er indskrevet i en symbolsk orden, vi stadig skaber og genskaber; og hvis de traditionelle forestillinger om fallisk beherskelse af diskurser, betydninger og identitet opfattes som fiktive – så er det måske ikke et handicap, men tværtimod en privilegeret position at være kvinde idag? Privilegeret, for såvidt som den »feminine« position kulturhistorisk er blevet placeret på samme side som det heterogene, fragmenterede, betydningsglidningerne o.s.v. D.v.s. en mere åben og bevægelig position at tale, handle og fortolke verden ud fra? Det er i hvert fald den konklusion, de fleste postmoderne tænkere synes at drage:

Baudrillard anbefaler forførelsen (der forbindes med det »kvindelige«) som den strategi, der underminerer enhver form for magt og opløser kønsforskellen og alle distinktioner mellem virkelighed og simulation, overflade og dybde.

Liotard ønsker at slippe bort fra den mandlige filosofers position ved at forlade den filosofiske traditions metasprog og foreslår, at vi »går i gang med at frembringe fiktioner snarere end hypoteser og teorier; det ville være den bedste måde for den talende at blive »feminin« på.«¹³

Derrida ser den dekonstruktive fremgangsmåde som en kvindelig strategi. Derrida-eksperten Gayatri C.Spivak har i sin læsning af Derridas læsning af Jean Genet påpeget, at den idealposition, Derrida synes at ønske sig, er den almægtige mors: Hun, som har og ikke har fallos, som stadig changerer og aldrig kan gribes eller fæstnes noget sted.¹⁴

Ønsket om at forlade den traditionelle maskuline position synes at være generelt for de mandlige postmoderne tænkere (således også Deleuze m.fl.). Den maskuline position har tilsyneladende lidt et

almindeligt prestigetab, mistet sin legitimitet – og det kan jo kun glæde feminister. Derimod synes de »anden«-positioner, de postmoderne skribenter søger at nærme sig, uvægerligt at være mærket som kvindelige.

Som feminister som Alice Jardine¹⁵ og Gayatri Spivak har påpeget, gør denne tendens de postmoderne teorier yderst interessante for kvinder/feminister.

Feminister og postmodernister kan siges at have fælles interesser i at dekonstruere og omfortolke den vestlige kulturs traditionelle patriarkalske orden og værdier, men de postmoderne teorier underminerer samtidig en række af feminismens fundamentale antagelser – og hvor er vi så henne? Vi er i hvert fald derhenne, hvor vi må tage stilling til en lang række spørgsmål, som anfægter de tilvante feministiske positioner og udfordrer til omtænkning og nyorientering, hvis der ikke også skal komme et »post-« foran feminismen, så den henlægges under kulturhistoriens »gamle sager« og påny (som efter 1.verdenskrig) bliver opfattet som et »tantet« og aflægs fænomen. F.eks. spørgsmål som:

– Hvis fremskridtet og frigørelsen må opgives som troværdige mål, hvad er så feminismens projekt?

– Hvis den bevidste kontrol og fornuftens herredømme ikke længe er uanfægtede, hvordan kan feminister da fastholde et begreb om »bevidstgørelse« (som under alle omstændigheder synes at være bundet til tanken om »frigørelse«)? Og hvis subjektet er fragmenteret og decentreret, hvis betydninger er ustabile, og »virkeligheden« opløser sig for vores øjne, er det så muligt at tale om »erfaring«, som om vi vidste, hvad vi talte om? Henvielsen til kvinders særlige erfaringer har jo dannet grundlag for både kvindebevægelsen og kvindeforskningen.

– Men hvis den blotte henvisning til det empiriske, fysiske køn allerede længe har været utilstrækkelig til at definere kønsforskellen i kulturen. Hvis forestillingerne om magt, undertrykkelse og frigørelse heller ikke kan opretholdes som et sikkert socialhistorisk grundlag for kønsforskellen, men snarere ses som et metaforisk tankemønster. Hvis kønsforskellen, som de postmoderne hævder, hviler på sproglige og kulturelle konstruktioner, som stadig skrider under fødderne på os, hvordan kan man så tale om »kvinders særlige erfaringer«, eller i det hele taget definere begrebet »kvinde«? Og hvordan kan feminister så hævde at tale kvindens sag? Hvordan kan vi så definere os som kvindeforskere? Det er spørgsmål, som det er lettere at stille end at besvare. Til gengæld tror jeg, de er nødvendige at overveje. De postmoderne spørgsmål til feminismen truer måske med at undergrave

det grundlag, vi står på som feminister og kvindeforskere. Men hvis vi omvendt bliver stående stædigt på de gamle positioner, bereder vi os ganske sikkert vores egen død: Ikke blot klammer vi os så til nogle teoretisk naive og ureflekterede positioner i en slags selvfordummelse, som afskærer os fra det videnskabelige miljø og de nye strømninger omkring os. Ved fortsat at stille de samme gamle spørgsmål – som uvægerligt fremkalder de samme svar – risikerer vi også at gøre feminismen og kvindeforskningen så doktrinær og forudsigelig, at yngre kvinder ikke længere kan genkende deres livsmønstre og ønsker i den, men kun kan høre den samme gamle klagende, forurettede eller paranoid gramfonplade i den.

Det betyder ikke, at kvindeforskere (eller forskere i al almindelighed, for den sags skyld) blot skal springe på hver ny bølge, der kommer forbi i den stadige strøm af modebevægelser, som i denne postmoderne æra også kan iagttages i teoriernes verden. Det postmoderne er bl.a. *også* en modebølge – og modgående bølger er allerede på vej, bl.a. fra USA og Frankrig. Men set med feministiske øjne er de postmoderne ikke nogen tilfældig modebølge:

De postmoderne stiller nogle vanskelige spørgsmål til feminismen, men åbner som sagt også for en lang række af de temaer, feminismen og kvindeforskningen har kredset om. Dermed skulle der være skabt et åbent felt, hvor dialoger og diskussioner er mulige. Og fra feministisk side er der også nogle modspørgsmål, man kunne stille til de postmoderne. F.eks. kan man (med Alice Jardine) spørge, om de postmoderne mænds stræben efter en »anden«-position, som er mærket som kvindelig, ikke slående ligner den mandlige kulturtraditions placering af kvinder på det sted, hvor mænds længsels- og angstforestillinger løber sammen? Om vi altså her er vidne til en remytologisering af det kvindelige, hinsides dekonstruktionen af de traditionelle kønsskel? Kan kvinder overhovedet genkende »sig selv« i det kvindelige mærkede andetheds-rum, de postmoderne skitserer? Eller man kunne (stadig med Jardine) spørge til, hvordan kvinders andetheds-rum mon ser ud, hvis Kristeva har ret i, at det »andet« altid repræsenteres af det modsatte køn.

Eller man kunne (med Gayatri Spivak) spørge, hvordan en kvinde egentlig kan placere sig som dekonstruktivist: Hvis de postmoderne mænd længes efter en »kvindelig« position »hinsides« den maskuline kulturtradition – en position, som nødvendigvis erotiseres af det mandlige blik – hvordan kan en kvinde da nærme sig en sådan position? Hvordan kan kvinder f.eks. dekonstruere subjektet, hvis de ikke engang har udviklet nogen subjektivitet, eller gå dekonstruerende ind i den falliske diskurs, der per definition placerer dem udenfor? Hvis

den kvindelige dekonstruktivist »begrænser sig til at stille spørgsmålet om kvinden (hvad er kvinden?), forsøger hun måske blot at svare på det ærværdige mandlige spørgsmål: hvad er det, kvinden ønsker? Men hun forbliver selv *objekt* for spørgsmålet. At vende situationen om ville være at stille spørgsmålet om kvinden som subjekt: hvad er jeg?« Men så havner man straks i dekonstruktionens kritik af det magtfulde subjekt, siger Spivak. Spivaks tøvende forslag er, at en kvinde måske kan stille »spørgsmålet om manden«, der på den dekonstruktive baggrund kunne lyde: »hvad er manden, siden hans begær skaber sådan en tekst?« – Og så har vi hele verdens tekster til vores rådighed og har måske ovenikøbet placeret os i den position som »spørgende subjekt«, kvinder så sjældent har fået lov at indtage i kulturhistorien.¹⁶

Man kunne også spørge, om de postmoderne ikke overbetoner opløsningen og fragmenteringen i den moderne verden? Både når man ser indad på subjektet, og når man ser udad på teorier, tekster og verdens indretning, er det svært at benægte den sammenhængsløshed, de postmoderne peger på. Men selv om meningen stadig skrider, lykkes det dog tilnærmelsesvist – og med de uundgåelige misforståelser og fejltolkninger – mennesker at kommunikere indbyrdes. Verden er ganske vist ikke særlig velordnet eller rimelig, men en eller anden form for træghed eller (u)orden holder dog stadig samfundene og den daglige tilværelse på plads, så man kan færdes nogenlunde forudsigeligt. Og fra en feministisk position er det svært at overse, at traditionelle former for kønsskel, kønsarbejdsdeling og kønstypisk adfærd stadig holder ved, selv om kønnes faste konturer har opløst sig. Det er måske netop et punkt, hvor feminister kunne gå i frugtbar dialog med de postmoderne. Feminister har jo, næsten per definition, et skarpt blik for træghederne og de fastlåste mønstre i den kulturudvikling, hvor de postmoderne først og fremmest ser skred og opløsning. Og for begge parter er det – for så vidt som de kan løsrive sig fra det automatiske ønske om at bekræfte egne teorier og forudantagelser, og i stedet interesserer sig for at udforske de blinde pletter i deres synsfelt og åbne sig for indvendinger og modsigelser – interessant at diskutere, hvordan den postmoderne verden på én gang kan være sammenhængende og sammenhængsløs, hvad det er for ordningssystemer og traditionsmønstre, der holder ved midt i den uoverskuelige fragmentering og decentrering, og hvordan man kan beskrive overlappingerne mellem kaos og orden i kulturen.

Noter

1. Se f.eks. Jens F. Jensens artikler om dansk postmodernisme i 1960'erne i *Kultur & Klasse* nr. 59 og 60.
2. Andreas Huyssen: »Mapping the Postmodern« i Huyssen: *After the Great Divide*, Indiana University Press, 1986.
3. Jeg skelner således ikke skarpt mellem postmoderne teoretikere som Lyotard og Baudrillard og de poststrukturalistiske, lacanske eller dekonstruktivistiske tendenser i nyere fransk tænkning, de postmoderne har deres udspring i – og heller ikke mellem »la condition postmoderne« som generelt socialt fænomen og som teoretisk retning. Men jeg refererer hovedsageligt til den franske afdeling af den postmoderne diskussion. Iøvrigt bruger jeg hovedsageligt ordet »postmoderne« om den bredere tilstand eller »tidsånd«.
4. David Byrne: *True Stories*, Penguin, 1986, s.18.
5. Mary Daly: *Gyn/ecology*, Beacon Press, Boston, 1978.
6. Mine referencer til Derrida her og i det efterfølgende er sammentrukket fra mange kilder. For en kort, forståelig præsentation af nogle hovedlinier i Derridas (tidlige) arbejde, se f.eks. Jonathan Cullers artikel i: John Sturrock (red.): *Structuralism and Since*, Oxford University Press, 1979.
7. Jean Baudrillard: *Forførelse*, Sjakalen, Århus, 1985.
8. Birthe Knizek: »Et spørgsmål om magt og viden« i: *Dametur. Kvindeforskning i Århus*, Aarhus Universitetsforlag, 1986.
9. Jean Baudrillard: »I de tavse flertals skygge« i: Stig Brøgger m.fl. (red.): *Implosion og forførelse*, Det kongelige danske Kunstakademi, Kbh., 1984.
10. Jean-François Lyotard: »One of the Things at Stake in Women's Struggles« i: *Sub-Stance*, No.20, 1978, s.14-15.
11. Andreas Huyssen: »Mass Culture as Woman: Modernism's Other« i: *After the Great Divide*.
12. Julia Kristeva: »Motherhood According to Giovanni Bellini« i: *Desire in Language*, Blackwell, 1980; og »Women's Time« i: Toril Moi (red.): *The Kristeva Reader*, Blackwell, 1986.
13. Jean-François Lyotard: »One of the Things...«, s.14.
14. Gaytri Chakravorty Spivak: »Displacement and the Discourse of Woman« i: *Derrida and Displacement*, Bloomington, Indiana, 1983.
15. Alice Jardine: *Gynesis*, Cornell University Press, 1985.
16. Gayatri Spivak: »Displacement and the Discourse of Woman«, s.185-186.

En del af de artikler, der referes til her, vil senere blive udgivet på dansk i en antologi om postmodernisme og feminisme redigeret af Marie-Louise Svane og Tania Ørum.